

ԷՐԴՈՂԱՆԻ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՔԱՂԱՔԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏ

ԳԱՐԻԿ ՔԵՈՅԱՆ

Եթե մեկ նախադասությամբ բնութագրենք արդի միջազգային իրադրությունը, թերևս առավել դիպուկ կլինի «անկանխատեսելի գլոբալ միջավայր» արտահայտությունը: Այս խառը, անհասկանալի, երբեմն էլ անտրամաբանական աշխարհաքաղաքական զարգացումներով հագեցած իրականության մեջ բավականին առանձնահատուկ քաղաքական վարքագիծ են դրսևորում Թուրքիայի երկարամյա ղեկավար (2003 թ.-ից վարչապետ, 2014 թ.-ից նախագահ) Էրդոդանը և նրա մերձավորագույն իշխանական թիմը: Նրանք ուղղակի փայլում են հմուտ դիվանագիտությամբ¹:

Հարաբերությունների կարգավորումը տարածաշրջանի հարևան պետությունների հետ հայկական պետության պահպանման առաջնային խնդիրներից է, որն էլ հրամայաբար թելադրում է ճկունություն դիվանագիտության մեջ և հակառակորդների պետական ղեկավարների կարողությունների ճանաչում ու գնահատում: Այս առումով Էրդոդանի դիվանագիտության առանձնահատկությունների և կիրառման դրսևորումների հետազոտությունը արդիական նշանակություն ունի:

Բանալի բառեր – Էրդոդան, դիվանագիտություն, արտաքին քաղաքականություն, ռուսական գործոն, Ուկրաինա, Պուտին, Ֆինլանդիա, Շվեդիա, ՆԱՏՕ-ի ընդլայնում

Էրդոդանի քաղաքական վարքագիծը

Ներկա պահին Էրդոդանը կարևոր դերակատարում և ազդեցություն ունի միջազգային հարթակներում: Նա ուշադրության կենտրոնում էր և՛ Սամարղանդում՝ Շանհայի համագործակցության ֆորումում, և՛ Պրահայում՝ 2022 թ. Համաեվրոպական քաղաքական համաժողովում: Երկու բևեռներում էլ նա հարգված է, և նրա կարիքը զգում են բոլոր հարթակներում: Թուրքիան արժեքավոր դաշնակից է բոլոր միջազգային ուժեղ դերակատարների համար: Նա մշակել է հացահատիկային գործարքը և մասնակցել Շանհայի համագործակցության կազմակեր-

¹ Տե՛ս մեր հրապարակումը Զորավար Սեպուհ պատմաքաղաքական վերլուծական կայքում, <https://generalnews.am/hy/article/7787ba9aa6e4ae662844adbb80ce310c>, **Գ. Քեռյան**, Ռուս-թուրքական հարաբերությունների նոր միտումները 2017թ. // Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն 9 (1 (25)), 2018, էջ 18-26.

պության Մամարդանդի գազաթնաժողովին, թեև նրան հրավիրել են որպես «երկխոսության գործընկեր», և ոչ թե անդամ: Հունաստանի հետ լինելով ՆԱՏՕ-ի կազմում՝ սպառնում է վիճելի հարցերը լուծել ռազմական ուժով: Նույն ոգով արտահայտվել է նաև Հայաստանի հասցեին սեպտեմբերյան մարտերի ժամանակ: Պրահայում հանդիպեց ՀՀ վարչապետ Ն. Փաշինյանի հետ, և համոզված ենք, որ կրկին զգուշացումների լեզվով է խոսել: Այժմ, բացի Հյուսիսային Կիպրոսի թուրքական հանրապետությունից, Թուրքիայի փաստացի մաս կարելի է համարել Միրիայի գրեթե ամբողջ հյուսիսը, որտեղ գործում է թուրքական լիրան, թուրքերեն են դասավանդում, իսկ անհավատարիմ քուրդ բնակչությունը աստիճանաբար փոխարինվում է չեզոք թուրքմաններով և սուննի արաբներով: Առայժմ Էրդոդանն այդ գործողությունները բացատրում է վերահսկողության տակ գտնվող տարածքներում կարգուկանոնի վերականգնմամբ, որպեսզի իբր օգնի միլիոնավոր սիրիացի փախստականներին՝ վերադառնալու հայրենիք: Բայց քանի որ աշխարհում սահմանների նոր վերանայում է սկսվել, և Էրդոդանը դիմավորում է այն ձիու վրա, ապա ոչինչ չի խանգարի նրան ամրապնդվել այդ հողերում: Դա կլինի պրոտեկտորատների² ինչ-որ իրավական ամրագրում կամ ուղղակի անեքսիա³:

Հնարավոր են նաև այլ տարբերակներ: Օրինակ՝ Անկարայի նորահայտ ինքնավստահությունը կարող է դրսևորվել Կովկասում, որտեղ պայքար է ընթանում Հայաստանի միջով «Ջանգեզուրի միջանցքի» համար, որը պետք է դյուրացնի հաղորդակցությունը Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև: Կամ Միջերկրական ծովում, նավթահանքերի համար, կամ էլ Աֆրիկայում, որտեղ նույնպես տեղի է ունենում ազդեցության ոլորտների նոր վերաբաշխում:

Ռուսաստանի Ուկրաինա ներխուժումից ի վեր՝ Թուրքիան վարում է հավասարակշռված քաղաքականություն և փորձում է իր ազդեցությունն օգտագործել երկու երկրների միջև շփումները հեշտացնելու համար: Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդոդանը տարիներ շարունակ ձգտել է մեկ ոտքով մնալ ՆԱՏՕ-ի ճամբարում, իսկ մյուսով՝ Ռուսաստանի: 2019 թվականի հուլիսին C-400 ռուսական հակաօդային պաշտպանության համակարգի գնումը, որն ուղղակի չտեսնված գործարք էր ՆԱՏՕ-ի անդամ պետության պարագայում, և նույնիսկ տեսականորեն դժվար էր դա պատկերացնել: Հիմա իրավիճակն ավելի է բարդացել, որովհետև զորահավաքը Ռուսաստանում և նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հնչեցրած սպառնալիքները, որ կարող է միջուկա-

² Տե՛ս <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/turetskie-protectoraty-v-sirii-upravlenie-i-integratsiya/>, **Գ. Քեդյան**, Հավաքական անվտանգության գաղափարի և պրակտիկայի էվոլյուցիան միջազգային հարաբերություններում // Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն 6 (3 (18), 2015, էջ 48-59:

³ Տե՛ս <https://ria.ru/20210608/turkization-1736042964.html>

յին զենք կիրառվել, դժվարացնում են Թուրքիայի արտաքին քայլերը, բայց Անկարան կարողանում է նույնիսկ այս ճգնաժամային պահերն օգտագործել իր հեղինակության բարձրացման համար, որն ի վերջո Թուրքիան դարձրել է հզոր գործոն միջազգային հարթակներում:

Թուրքական մեդիան և դիվանագիտական աշխատակազմերը աստվածացնում են Էրդողանի խաղաղապահ դերը և նրա համագործակցությունը Միավորված ազգերի կազմակերպության գլխավոր քարտուղարի հետ Ռուսաստանի և Ուկրաինայի միջև հացահատիկային գործարքի շուրջ: Թուրքիան չի միացել Ռուսաստանի դեմ կիրառվող արևմտյան պատժամիջոցներին, ֆինանսական փոխանցումներ է ընդունում ռուսական ընկերություններից և ֆինանսական գործարքներ է կնքում Ռուսաստանի և ռուսական նավթային օպերատորների հետ, որպեսզի թեթևացնի Թուրքիայի ֆինանսական խնդիրները: Միաժամանակ առանց կաշկանդվելու Թուրքիան շարունակում է Կիևին մատակարարել «Բայրաքթար» անօդաչու սարքեր: Իհարկե, որոշ տեղերում լինում են նաև ճկունության ձախողումներ: Օրինակ՝ Եղիսաբեթ թագուհու հողարկավորության ժամանակ Էրդողանի բացակայությունը կամ ՄՄԿ-ում նախագահ Ջո Բայդենի հետ հանդիպելու նրա ցանկության ձախողումը:

Էրդողանը հմուտ մանևրում է նաև հիմա, երբ իրավիճակը համաշխարհային ասպարեզում կտրուկ վատացել է Ռուսաստանի կողմից ուկրաինական մարզերում անցկացված հանրաքվեների և ՌԴ տարածքային ընդլայնման մասին որոշումներից հետո: Նա շատ լավ ըմբռնում է Կրեմլի նոր ռազմավարությունը, որը ոչ այլ ինչ է, քան գլոբալ գործերում խաղի կանոնների լայնածավալ փոփոխություն: Աշխատում է օգտվել զանգվածային ոչնչացման զենք կիրառելու սպառնալիքից, որն արևմտյան երկրներին ստիպում է խստացնել պատժամիջոցները և ավելացնել ռազմական աջակցությունն Ուկրաինային: Իրատեսորեն գնահատում է Բայդենի վարչակազմի, Ֆրանսիայի, Միացյալ Թագավորության ու ՆԱՏՕ-ի ռազմավարությունների փոփոխության հետևանքները, Չինաստանի ու Հնդկաստանի քաղաքական հայտարարությունների ենթատեքստը:

Մարտահրավերներ

Էրդողանի արտաքին քաղաքականությունում լուրջ փորձություններ են սպասվում: Մոսկվայի դիրքորոշման կարծրացումը ևս մեկ անմիջական ազդեցություն ունեցավ, քանի որ զգալիորեն բարդացրեց Էրդողանի՝ որպես միջնորդի դերը: Թուրքիան, անկասկած, նույնպես ստիպված կլինի վերանայել իր քաղաքականությունը: Մասնավորապես, Թուրքիայի համար Պուտինի նոր սպառնալիքները չարաբաստիկ հետևանքներ կարող են ունենալ: Եթե Ռուսաստանը որոշի ՆԱՏՕ-ի

տարածքի մի մասի դեմ փաստացի կիրառել մարտավարական միջուկային զենք (կամ ցանկացած այլ զանգվածային ոչնչացման զենք), Անկարան պարտավոր է Հյուսիսատլանտյան պայմանագրի 5-րդ հոդվածի համաձայն («հարձակումը մեկի վրա հարձակում է բոլորի վրա») կատարել իր դաշնակցային պարտավորությունները, և հետևաբար Էրդոհանի հավասարակշռված քաղաքականությունը կարող է ճաքեր տալ: Հիշենք, որ Անկարան նախկինի պես լուրջ կախվածություն ունի Կրեմլից ռազմական, ֆինանսական, տուրիստական, առևտրային ու էներգետիկ ոլորտներում և հացահատիկի գործարքի իրականացման ընթացքից: Միաժամանակ Էրդոհանի դիրքորոշումը հարցեր է առաջացրել Բրյուսելում և Վաշինգտոնում. խոսքը Պուտինի հետ նրա «մտերմության» մասին է, որը բավականին տհաճ սառնություն է մտցրել արևմտյան լիդերների հետ հարաբերություններում:

Մյուս տարածաշրջաններից Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության մեջ կենտրոնական տեղ են զբաղեցնում Միջերկրական ծովի արևելյան հատվածը, Մերձավոր Արևելքը, գումարած Կիպրոս, Հունաստան, Իսրայել, Եգիպտոս, Լիբանան, Լիբիա, Պաղեստին և Միրիա ընդգրկող շրջանակը: Այս ուղղություններում խնդիրները մնում են կարևոր, բայց դրանք ակամա երկրորդ պլան են մղվել Ռուսաստան-Արևմուտք հակամարտության և դրանից բխող վերջին սպառնալիքների պատճառով: Արդյունքում, Թուրքիայի՝ հարևան երկրների վրա ազդելու կամ սեփական շահերը հետապնդելու կարողությունը նվազել է: Երբեմն Էրդոհանին ցանկանում են պատժել նույնիսկ նրա նատոյական «դաշնակիցները», մասնավորապես՝ Ֆրանսիան և Հունաստանը: Շարունակվում են թուրք-հունական դարավոր թշնամությունն ու տարածքային վեճերը: Թուրքիայի և Հունաստանի միջև հակամարտությունը սրվել է 2022 թ. գարնանը Էգեյան ծովի արևելյան մասում կղզիների կարգավիճակի շուրջ տարաձայնությունների պատճառով: Կղզիները Հունաստանին են անցել 1923 թվականի Լոզանի պայմանագրով: Հունիսին Էրդոհանը Հունաստանին մեղադրել էր կղզիների տարածքում գորավարժություններ անցկացնելու համար: Հունաստանը, ի պատասխան իր կղզիների ինքնիշխանության սպառնալիքների, նշել էր, որ չի համաձայնի սահմանների վերանայմանը: Իր հարևանին պատժելու համար թուրքական իշխանությունները դեպի Հունաստան են ուղղում տասնյակ հազարավոր ներգաղթյալների, որին ի պատասխան՝ հույները չորս մետրանոց բաժանիչ պատ են կառուցում ցամաքային սահմանին⁴:

Թուրքիան հիմա ավելի խիստ իրողությունների է բախվում: Երկիրը նախկինի պես մեծապես կախված է արևմտյան երկրների, հատկապես Եվրամիության հետ տնտեսական հարաբերություններից:

⁴ Տե՛ս https://news.mail.ru/politics/54567714/?from_maillist=daily_main

Ռուսաստանը կամ Պարսից ծոցի երկրները կարող են նրան միայն սահմանափակ ֆինանսական աջակցություն առաջարկել: Նրա համառ դիրքորոշումը Կիպրոսի, Հունաստանի կամ Սիրիայի վերաբերյալ առարկություններ է առաջացրել արևմտյան հանրության և Ռուսաստանի կողմից: Մի դեպքում, ըստ լուրերի, Սիրիայի հյուսիս-արևելքում հինգերորդ ռազմական գործողության դեմ Կրեմլի առարկությունները Թուրքիային դրդել են հետախուզության պետին Դամասկոս ուղարկել հազվադեպ բարձր մակարդակի շփումների համար: Անհնար է կանխատեսել նման քննարկումների կարճաժամկետ արդյունքը, սակայն դրանք իսկապես Անկարայի դիրքորոշման նկատելի փոփոխությունների կարող են հանգեցնել: 2022 թ. դեկտեմբերի 28-ին Մոսկվայում հանդիպեցին Թուրքիայի, Ռուսաստանի և Սիրիայի պաշտպանության նախարարներն ու հետախուզության ղեկավարները⁵: Ըստ մամուլի տեղեկատվության՝ ձեռք բերվեց համաձայնություն Սիրիայի հյուսիսից թուրքական զորքերը դուրս բերելու մասին, որը դեռևս պաշտոնապես չի հաստատվել: Էրդոդանը ստիպված է վերանայել իր դիրքորոշումը Բաշար Ասադի նկատմամբ և նահանջել, որովհետև նախկինում արևմտյան լիդերների հետ ձայնակցած պնդում էր Սիրիայի նախագահի հրաժարականը: Մա թուրք-սիրիական առաջին պաշտոնական հանդիպումն էր վերջին տասնմեկ տարվա ընթացքում: Սիրիայի ՊՆ-ն հանդիպումը որակել է արդյունավետ և պահանջված⁶, որն արդեն հուշում է, որ Բաշար Ասադը Էրդոդանի համար հետայսու լեգիտիմ նախագահ է: Իհարկե անհնար է լրիվ կանխատեսել այն, ինչ որ մտադիր է անել Էրդոդանը: Որոշ փորձագետներ կարծում են, որ այս քայլով նա հող է նախապատրաստում սիրիական քրդերին վերջնական ջախջախիչ հարված հասցնելու համար, որոնց համարում է PKK-ի դաջնակից⁷:

Ֆին-շվեդական խնդիրը

Թուրքիայի միջազգային դերակատարման ուժեղացման մասին են վկայում Ֆինլանդիայի և Շվեդիայի՝ ՆԱՏՕ-ին անդամակցության շուրջ ծավալված քաղաքական գործընթացները: Համառ պայքարից հետո հաջողվեց Էրդոդանից համաձայնություն կորզել, և Ֆինլանդիան 2023 թ. ապրիլի 4-ին դարձավ ՆԱՏՕ-ի անդամ⁸: Ավելի ուշ հավանություն տրվեց նաև Շվեդիայի անդամակցությանը: Սակայն փորձառու Էրդո-

⁵ Տե՛ս <https://rtvi.com/news/v-moskve-proshla-vstrecha-ministrov-oborony-i-glav-razvedok-rossii-turczii-i-sirii/>, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-sam-ile-11-yil-sonra-ilk-resmitemas-42195122>

⁶ Տե՛ս <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/16710181>

⁷ Տե՛ս <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2022/12/29/957533-ministri-oboroni-rossii-sirii-i-turtsii-vstretilis>

⁸ Տե՛ս <https://www.bbc.com/russian/news-65163323>

ղանը այս ընթացքում կրկին ցույց տվեց իր դիվանագիտական կարողությունները: Նա ուրեք Արևմուտքի ձեռքերը և առանց այլևայլությունների թելադրեց իր պայմանները: Սկզբում՝ 2022 թ. Մադրիդի գազաթնաժողովում տվեց համաձայնություն: ԱՄՆ նախագահ Ջոզեֆ Բայդենը շնորհավորեց բոլորին ընդհանուր հաջողության համար և շնորհակալություն հայտնեց Թուրքիային⁹, իսկ դաշինքի գլխավոր քարտուղար Յենս Ստոլտենբերգը 2022 թ. հուլիսի 5-ին հայտարարեց ՆԱՏՕ-ին Ֆինլանդիայի և Շվեդիայի անդամակցության արձանագրություն ստորագրելու մասին: Լրատվամիջոցներն ու լրագրողներն էլ նշում էին, որ դաշինքի ընդլայնումն իսկական պարտություն կլինի Վլադիմիր Պուտինի համար¹⁰: Թուրքիան իր համաձայնությունը պայմանավորում էր մի շարք պահանջների կատարմամբ: Դրանց թվում են զենքի մատակարարման էմբարգոյի վերացումը, Անկարային քուրդ ակտիվիստների (Ֆինլանդիայում և Շվեդիայում ապրող և աշխատող, նաև այդ երկրների քաղաքացիություն ունեցող) արտահանձնումը, ինչպես նաև հյուսիսեվրոպական պետությունների՝ Թուրքիայի դեմ հանդես եկող քուրդ իրավապաշտպանների (Էրդողանի ընկալմամբ՝ ահաբեկիչների) աջակցությունից հրաժարումը: Այս նախապայմանները արձանագրված էին Թուրքիայի, Ֆինլանդիայի և Շվեդիայի միջև ստորագրված համատեղ հուշագրում¹¹: Փաստորեն Էրդողանին լուրջ զիջումներ արվեցին: Ֆինլանդիան և Շվեդիան համաձայնեցին վերացնել էմբարգոն, իսկ Քրդստանի աշխատավորական կուսակցության (PKK) և նրա հետ փոխկապակցված քրդերին ահաբեկիչներ ճանաչել: Նրանք սկզբունքորեն համաձայնել են Թուրքիային հանձնել քուրդ ակտիվիստներին, բայց միայն ընտրողաբար: Անտեսվեց Եվրոպական կոնվենցիան, որն արգելում է արտահանձնել քաղաքական հողվածներով դատապարտված անձանց, ինչպես նաև նրանց, որոնց հետապնդում են իրենց ազգության, կրոնի և քաղաքական նախասիրությունների համար: Այսինքն՝ քրդերը, որոնք հետապնդվում են Թուրքիայում, զրկվում են այդ իրավունքից:

Փորձագետները կարծում են, որ Էրդողանը, ստորագրելով հուշագիրը, երկակի օգուտ քաղեց: Նախ նա պահպանեց երկրի պետական-ազգային շահերի պաշտպանի իր դերը: Երկրորդ՝ Միացյալ Նահանգները Թուրքիային, ամենայն հավանականությամբ, մի շարք զիջումներ կանի: Օրինակ՝ Բայդենը խոստացել է Թուրքիային F-16 ինքնաթիռներ մատակարարել, որը Էրդողանին ավելի վաղ մերժել էին ռուսական

---

⁹ St u Biden Thanks Erdogan for Dropping Veto on Sweden, Finland NATO Bids, <https://www.voanews.com/a/biden-thanks-erdogan-for-dropping-veto-on-sweden-finland-nato-bids/6639155.html>

¹⁰ St u A kick in the gut: Finland's, Sweden's drive to join NATO a defeat for Putin, a win for the West <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2022/06/29/finlands-swedens-push-join-nato-a-kick-gut-putin/7749187001/?gnt-cfr=1>

¹¹ St u <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/here-is-what-finland-sweden-promised-to-address-turkiyes-security-concerns/2625235>

C-400 համակարգերի գնման պատճառով¹²: Ջիջումներն իսկապես կարելի է հաղթանակ համարել Թուրքիայի համար: Չէ որ այդ համաձայնության համար (որը ոչինչ չարժեր) Ռեջեփ Էրդողանը կարողացավ Արևմուտքից ինչ-որ բան կորզել և մինևույն ժամանակ չընդհարվել Միացյալ Նահանգների հետ և իրենից վանել Պուտինի գործակալի խարանը, որը նրան կպցրել էին պատժամիջոցներին չմիանալու և ՆԱՏՕ-ին Շվեդիայի և Ֆինլանդիայի անդամակցությունը արգելափակելու պատճառով:

Սակայն փորձագետների լավատեսությունը վաղաժամ էր: Թուրքիայի առաջնորդը որոշել էր վարվել իր սովորության համաձայն՝ բարձրացնել խաղաղությունը և բոլորին «զգել»: Այսպես, Ռեջեփ Էրդողանը պահանջեց ամենասեղմ ժամկետներում փոխել ահաբեկչության դեմ պայքարի օրենսդրությունը Ֆինլանդիայում և Շվեդիայում, թեպետ հուշագրում ժամկետների մասին նշված չէր: Հյուսիսեվրոպական երկրները խոստացել են դիտարկել ահաբեկչության մեջ կասկածվողների արտահանման հավանականությունը և հաշվի առնել թուրքական դիրքորոշումը: Ընդ որում, Թուրքիայի նախագահը հիանալի հասկանում էր ներշնչական քաղաքականության առանձնահատկությունները, որտեղ քուրդ պատգամավորների (որոնք, բնականաբար, խիստ հակաթուրքական են տրամադրված) ձայներից են կախված երկրի կառավարության աշխատանքը և հաջորդ տարվա բյուջեի նախագծի ճակատագիրը:

Վերջապես, Ռեջեփ Էրդողանը անընդհատ զգուշացնում էր շվեդներին և ֆիններին իրենց ստանձնած պարտավորությունները չկատարելու (ավելի ճիշտ՝ Թուրքիայի կարծիքով չկատարելու) հետևանքների մասին, հայտարարելով, որ առանց հուշագրի պայմանների կատարման թուրքական խորհրդարանը չի վավերացնի այդ երկրների՝ ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու համաձայնագիրը¹³:

Ուշագրավ է այն, որ Թուրքիան սկզբում ընդհանրապես ոչ մի առարկություն չունեի Շվեդիայի և Ֆինլանդիայի անդամակցության վերաբերյալ. դրանք ի հայտ եկան այն ժամանակ, երբ Ստոկհոլմը և Հելսինկին սկսեցին անդամակցության գործընթացը: Ֆիննական ՋԼՄ-ները նման պահվածքը համարում են վերջին պահին շահ կորզելու փորձ: Երբ նույնիսկ նշանակվել էր անդամակցության արձանագրության ստորագրման ամսաթիվը, Էրդողանը կրկին հանդես եկավ լրացուցիչ պահանջներով¹⁴: 2022 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին ընթանում էր դիվանագիտական փոխհրաձգություն այս խնդրի շուրջ: Թուրքիայի

¹² Տե՛ս Байден обещал Эрдогану получить "зеленый свет" на поставку F-16, <https://ria.ru/20220629/bayden-1799131654.html>

¹³ Տե՛ս Erdogan says Sweden, Finland must fulfil NATO agreement promises <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/30/erdogan-calls-on-sweden-finland-to-fulfill-nato-deal-promises>

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղը:

ԱԳՆ ղեկավար Մելուք Չավուշօղլուն Հյուսիսատլանտյան դաշինքի գլխավոր քարտուղար Յենն Ստոլտենբերգի հետ մամուլի ասուլիսում զգուշացրեց, որ Թուրքիայի կողմից ՆԱՏՕ-ին Շվեդիայի և Ֆինլանդիայի անդամակցության մասին պայմանագրի վավերացումը կախված է ահաբեկչության դեմ պայքարում Ստոկհոլմի գործողություններից, քանի դեռ նրա ձեռնարկած միջոցները բավարար չեն, վավերացում չի լինի: Շվեդիայի նոր կառավարությունը ձգտում էր ամեն կերպ ձերբազատվել քրդական գլխացավանքից՝ Սիրիայի քուրդ աշխարհագորայիններին աջակցելու մեղադրանքներից, որպեսզի ստանար ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու Թուրքիայի հավանությունը: Այս մասին նոյեմբերի 5-ին հայտարարեց Շվեդիայի արտգործնախարար Թոբիաս Բիլստրյոմը¹⁵: Շվեդներն ու ֆինները հասկացան, որ Էրդոդանին համոզելու համար պարտավոր են անխտիր կատարել նրա բոլոր պահանջները, քաղաքական մանևրները անօգուտ են: Իսկ պահանջները գնալով խստանում էին: 2023 թ. տարեսկզբի դրությամբ սայլը տեղից չէր շարժվում: Էրդոդանը կրկին հայտարարեց Շվեդիայի և Ֆինլանդիայի կողմից Թուրքիայի պայմանները չկատարելու մասին՝ հավելելով, որ Շվեդիան և Ֆինլանդիան մերժել են Անկարային մոտ 130 ահաբեկիչների արտահանձնելու հարցում: «Մենք Շվեդիային և Ֆինլանդիային ասել ենք, որ ՆԱՏՕ-ին ձեր անդամակցությունը հավանության արժանացնելու համար անհրաժեշտ է մեզ մոտ 130 ահաբեկիչ հանձնել: Ցավոք, դա չի արվել»¹⁶, – հիշեցնում էր նա: Էրդոդանը հավելել է նաև, որ Ստոկհոլմը մասնավորապես մերժել է լրագրող Բյուլենթ Քենեշի արտահանձնումը, որին Թուրքիայում դատապարտել են ազատագրկման: 2023 թ. հունվարին Թուրքիայի ներկայացուցչության առջև շվեդ ազգայնականները այրեցին Ղուրանը և ոտքերից կախեցին Էրդոդանի խրտվիլակը, որից հետո սկիզբ առած բողոքի բազմաահազարանոց ցույցերի ներքո Անկարայում հայտարարվեց, որ շվեդների հետ քննարկելու թեմա այլևս չունեն: Այնուամենայնիվ, արևմտյան սպասվելիք օգնությունը երկրաշարժի հետևանքների հաղթահարման համար այնքան կարևոր էր, որ Անկարայում աչք փակեցին այս ամռանը Ղուրանի այրման նոր դեպքերի վրա, և Շվեդիան ստացավ այդ թույլտվությունը, որը դիվանագիտական ճկունության ևս մեկ դրսևորում էր: Առաջիկայում մնացել է միայն Շվեդիայի անդամակցության վավերացումը Թուրքիայի խորհրդարանում:

Ռուսական գործոնը

Էրդոդանը համաշխարհային քաղաքականության մեջ դարձել է ծանրքաշային: Այս գործում ցցուն երևում է ռուսական գործոնի դրա-

¹⁵ Տե՛ս <https://p.dw.com/p/4J7H7>

¹⁶ <https://news.mail.ru/politics/54666112/?frommail=1>, Источник: Reuters

կան ազդեցությունը: Ինչպե՞ս Ռուսաստանը համաշխարհային հավակնություններ տվեց Էրդոդանին. այս հարցին շատերն են փորձում պատասխան գտնել: Ընդամենը մեկ տարի առաջ Ռուսաստանի և Թուրքիայի համագործակցությունը կարելի էր համարել ռուսական դիվանագիտության ձեռքբերում: Չե՞ որ այն Մոսկվային հնարավորություն էր տալիս ասելու, որ նույնիսկ ՆԱՏՕ-ի ներսում կան մարդիկ, ովքեր չեն վախենում առարկել ԱՄՆ-ին, հարգում են Ռուսաստանի շահերը և մեծ օգուտներ են ստանում նման մոտեցումից: Բայց 2022 թ. փետրվարի 24-ից սկսված ուկրաինական պատերազմից հետո այս գործընկերության մեջ ուժերի հավասարակշռությունը կտրուկ փոխվեց: Թուրքիան Ռուսաստանի համար վերածվել է արևմտյան աշխարհի միակ պատուհանի և այժմ կարող է իրեն թույլ տալ թելադրել երկկողմանի համագործակցության պայմանները:

Թուրքիայի միջոցով անհրաժեշտ ապրանքների ներմուծումը և Ստամբուլի օդանավակայանի օգտագործումը դեպի արևմտյան մայրաքաղաքներ դարձել են Ռուսաստանի համար գերկարևոր հանգամանք պատժամիջոցները շրջանցելու գործում¹⁷: Միաժամանակ թուրք դիվանագետներն անհրաժեշտ օդակ են դարձել Ուկրաինայի և Արևմուտքի հետ ռուսական շփումներում: Մոսկվայի շնորհիվ նախագահ Ռեջեփ Էրդոդանը ձեռք բերեց նախկինում չտեսնված միջազգային ազդեցություն և արդեն սկսեց տնօրինել թուրքական սահմանների ողջ երկայնքով գտնվող պետությունների հետ հարաբերություններում: Եվ փորձը ցույց է տալիս, որ այս քաղաքական գործչի ախորժակն արագ աճում է: Երբ նա Այա Սոֆիայի տաճարը կրկին մզկիթի վերածեց, սկսեց նաև բարձրաձայնել պատմական այլ «անարդարությունների» վերացման մասին՝ սկսած Էգեյան ծովի կղզիների կարգավիճակից, վերջացրած իրանական, սիրիական, կիպրական և հայկական «խնդիրների» լուծումով¹⁸: Նախկինում նախագահ Էրդոդանն աշխարհի աչքում շատ ավելի քիչ կշիռ ունեցող ֆիգուր էր թվում, քան Պուտինը, սակայն նոր իրականությունը նրան մղեց համաշխարհային քաղաքականության գագաթնակետին: Այժմ չի կարելի բացառել, որ իր համարձակ ցանկությունները Թուրքիայի նախագահը կփորձի կյանքի կոչել՝ ոչնչացնելով տարածաշրջանային կայունություն կոչվածի վերջին մնացորդները:

Հիմա արդեն ակնհայտ է. Ուկրաինայում ռազմական գործողությունների ամեն օր Ռուսաստանը կորցնում է Արևմուտքում իր միջազգային հեղինակությունն ու ազդեցությունը: Դրան հակառակ ամրապնդվում են հարևանների և դաշնակիցների դիրքերը, որոնց համա-

¹⁷ St' u **Gabrielyan H.** Turkey as a Transport Hub: a Vision Strategy for Integrating Regional Infrastructures and Services // Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University, 1(1), 2022, էջ 11–29. <https://doi.org/10.46991/JOPS/2022.1.1.011>.

¹⁸ St' u <https://carnegie.ru/commentary/82288>

գործակցությունը Ռուսաստանի համար շատ ավելի անհրաժեշտ է դարձել, քան նախկինում: Առաջին հերթին դա վերաբերում է Թուրքիային, որովհետև Անկարան ինքն իրեն հակադրում է հավաքական Արևմուտքին և միաժամանակ, որպես Ռուսաստանի գրեթե միակ կապող օղակ, Եվրոպայի հետ օրեցօր մեծացնում է իր կշիռը, ինչպես նաև հաստատակամ է պատժամիջոցներին չմիանալու հարցում: Թուրքիայի նախագահի պաշտոնական ներկայացուցիչ Իբրահիմ Բալընը հունվարի 14-ին հայտարարեց, որ Արևմուտքի կողմից Ռուսաստանի դեմ կիրառված պատժամիջոցներն անարդյունավետ են եղել և «Թուրքիան չի միանա հակառուսական պատժամիջոցներին, քանի որ դրանք ավելի շատ վնաս կհասցնեն Թուրքիայի տնտեսությանը, քան հենց ՌԴ-ին»¹⁹:

Գլոբալ ազդեցության հավակնող Մոսկվան այս օրերին գրեթե ամեն ինչում հենվում է Անկարայի վրա: 2022 թ. փետրվարից Թուրքիայի հետ Ռուսաստանի միջին ամսական ապրանքաշրջանառությունը կրկնակի աճել է 2017-2021 թվականների միջին ամսական ցուցանիշների համեմատ²⁰: Ռուս-թուրքական առևտրի ծավալները կարող են գերազանցել 60 մլրդ դոլարը: Թուրքիայի համար այդ աճը անսպասելի նվեր է դարձել, որը նա շտապում է վերածել քաղաքական շահի: Թուրքական գազային հանգույցի նախագիծն էլ շուտով կարող է դառնալ ռուսական գազը Եվրոպա մատակարարելու միակ միջոցը, այն բանից հետո, երբ Մոսկվան զրկվեց այլ երթուղիների վերահսկողությունից²¹: Էրդոդանը փորձեց օգտագործել նպաստավոր իրադրությունը և Պուտինից համաձայնություն կորզել դեպի Հյուսիսային Կիպրոսի չճանաչված թուրքական հանրապետություն ավիաչվերթներ կազմակերպելու, բայց այս անգամ անհաջող²²:

Այժմ Էրդոդանի համար հատկապես կարևոր է ուժ դրսևորել արտաքին քաղաքականության մեջ²³: Տնտեսական ծանր ճգնաժամը գործող իշխանության դեմ է, ուստի տնտեսության խնդիրները պետք է մթազնել արտաքին քաղաքական հաջողություններով, իսկ բոլոր ձախողումները ներկայացնել որպես հատուցում անկախ կուրսի:

Առայժմ նման մարտավարությունն ընդհանուր առմամբ գործում է: Թուրքիայի նախագահի գործունեությանը հավանություն տվողների և չտվողների հարաբերակցությունը հավասար է՝ ընտրողների 47 տոկոսը²⁴:

¹⁹ https://news.mail.ru/politics/54655408/?from_maillist=daily_main, Источник: Reuters

²⁰ Տե՛ս <https://www.nytimes.com/interactive/2022/10/30/business/economy/russia-trade-ukraine-war.html>

²¹ Տե՛ս **Александра Прокопенко** Новая уязвимость. Что предвещает возвращение России в зерновую сделку, <https://carnegieendowment.org/politika/88332>

²² Տե՛ս <https://www.vesti.ru/article/2954359>

²³ Այդ մասին տե՛ս **Gabrielyan H.** Erdogan against Turkey: Stalemate of “Patriot-F-35-S-400” triangle // Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University, 1(2), 2022, էջ 49-72. <https://doi.org/10.46991/JOPS/2022.1.2.049>.

²⁴ Տե՛ս <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/wind-of-turkish-opposition-bloc-quickly-subsides>

Ընդ որում, Թուրքիայի արտաքին գործընկերները շահագրգռված էին Էրդոդանի հաղթանակով: Հիմա դա ավելի հարմար է և՛ Ռուսաստանի, և՛ Արևմուտքի համար: Նախկինում արևմտյան առաջնորդները կարող էին չթաքցնել իրենց դժկամությունը կամակոր Էրդոդանի նկատմամբ: Իսկ հիմա նա եզակի ու անփոխարինելի մոդերատոր է Ռուսաստանի հետ հարաբերություններում: Ժամանակին նման դեր էր խաղում Պուտինը՝ Արևմուտքը կապելով Լուկաշենկոյի և Ասադի հետ: Հիմա Պուտինը ինքն է հայտնվել մեկուսացված վիճակում, երբ արևմտյան ազդակները նրան փոխանցվում են միմիայն Էրդոդանի միջոցով: Հերթական օրինակը վերջերս Անկարայում ԿՀՎ տնօրեն Ուիլյամ Բրնսսի և նրա գործընկեր Սերգեյ Նարիշկինի հանդիպումն էր: Կոշտ արձագանքներ չկան Անկարայի բազմաթիվ հակառուսական գործողություններին, ինչպիսիք են Ուկրաինային անօդաչու թռչող սարքերի²⁵ և նույնիսկ ռազմանավերի²⁶ մատակարարումները:

Եզրակացություն

Արդի միջազգային իրավիճակը, ուկրաինական պատերազմը և Ռուսաստանի դեմ կիրառվող պատժամիջոցները բարենպաստ պայմաններ են ստեղծել Թուրքիայի տարածաշրջանային և գլոբալ դերակատարման բարձրացման համար: Նախագահ Էրդոդանը և արտաքին քաղաքականության ոլորտի նրա թիմակիցները առավելագույնս օգտվում են այդ իրավիճակից: Առաջնորդվելով «մեկ ազգ երկու պետություն» հայեցակարգով՝ նրանք հստակորեն ամրապնդում են նաև Ադրբեյջանի դիրքերը: Փաստացի Էրդոդանը լրիվ դուրս է եկել համաշխարհային ուժային կենտրոնների ազդեցությունից և տնտեսական, ռազմական ու քաղաքական ասպարեզներում առաջնորդվում է սեփական օրակարգով: Նա բավականաչափ բաց և անթաքույց սպառնում է հակառակորդներին, և ոչ ոք, ոչ մի ուժ նրա խոսքի վրա ի վիճակի չեն կապանք դնել: Հետազոտական կենտրոններում կարծում են, որ Ռուսաստանի դեմ պատերազմող հավաքական Արևմուտքը և նաև Պուտինը կախվածության մեջ են ընկել Էրդոդանից:

Թուրքիայի նախագահի գործողությունների երկրպագուները կարծում են, որ իրենց առաջնորդը միշտ հաղթանակներ է տանում: Սակայն փորձագիտական որոշ դիտարկումների համաձայն՝ Ռեջեփ Էրդոդանին սկսել են ընկալել որպես Արևմուտքի վիթխարի բեռ, որի հետ դյուրին չէ լրջորեն պայմանավորվել որևէ բանի շուրջ: Իհարկե, այս եզրակացության համար առավել մեծ նշանակություն են ունեցել

²⁵ Տե՛ս [Տե՛ս Ժաֆեր Սմերով, Կատյա Յուսեֆովիչ, Բրատյա Բայրակտար: Դեյնյի նե փրիորիտետ, նաշա փոժժերկա նա ստորոնե Արևմուտքի, <https://www.bbc.com/russian/features-62592464>](https://www.bbc.com/russian/features-62592464)

²⁶ Տե՛ս <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/10/turkish-shipyard-launches-hetman-ivan-mazepa/>

ՌԴ-ի դեմ պատժամիջոցներին չմիանալը և ռազմական գործողությունները Սիրիայի քրդերի դեմ, որոնք ուղեկցվում են դաժան սպանություններով, բռնություններով և թալանով: Արևմուտքը կօգտագործի որոշ լծակներ հատկապես Թուրքիայում հակաերդողանական ընդդիմության աջակցությամբ ու նաև կփորձի ստեղծել դիվանագիտական մեկուսացման օղակ (Թուրքիայի առաջնորդը վիճել է բոլոր հարևանների հետ, բացի իրենից կախված Ադրբեջանից): Չի բացառվում, որ հերթը հասնի «օպերատիվ մեթոդին»: Խթանելով Թուրքիայի տնտեսական ճգնաժամը, գրկելով Էրդողանին դիվանագիտական ճակատներում հաղթանակներից Արևմուտքը հնարավոր է կրկնի 2016 թվականի հուլիսը, այսինքն՝ Էրդողանին ուժային ճանապարհով հեռացնելու փորձը: Այն ժամանակ Թուրքիայի նախագահին փրկել էր «հրաշքը» (ըստ լուրերի՝ Ռուսաստանից եկող). նա իմացել էր մահափորձի մասին և հասցրել էր հեռանալ այն շենքից, որտեղ գտնվում էր:

Փորձագիտական հետազոտական կենտրոններում նշում են նաև, որ Էրդողանը արտաքին քաղաքական ճակատում կարող է վերադասավորումներ անել՝ ելնելով երկրի ներսում ստեղծված տնտեսական դրամատիկ իրավիճակից և ընդդիմադիր քաղաքական կոալիցիաների ճնշումներից: Պատմությունը ցույց տվեց, որ նա պրագմատիկ է և ճկուն, կարող է տպավորիչ քաղաքական շրջադարձեր կատարել: Դժվար է կանխատեսել, թե ինչպես է Թուրքիայի նախագահը խաղարկելու իր խաղաքարտերը առաջիկայում: Ինչ վերաբերում է Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությանը, ապա դա բնորոշվում է մեկ բառով՝ «անկանխատեսելիություն»: Համոզված ենք ցանկացած ժամի Էրդողանը կանի այն, ինչ ինքը ճիշտ կհամարի, միջազգային հանրություն կոչվածին նա օգտագործում է և ոչ թե ենթարկվում: Նա անընդմեջ փոփոխում է իր դիրքորոշումները՝ ձգտելով գործընթացները ուղղորդել երկրի ազգային շահերի պաշտպանությանը:

Թուրքիայի դերի ուժեղացումն աշխարհում, որի մասին անընդհատ շեշտում է Էրդողանը, այժմ ոչ թե հռետորաբանություն է, այլ մեծամասամբ իրականություն: Մինչև վերջերս Մոսկվան Անկարայի համար ուժեղ մրցակից էր, որը կարող էր միանձնյա որոշել Ղարաբաղի ճակատագիրը կամ քայլ առ քայլ Ասադին վերադարձնել Սիրիայի անվիճելի կառավարչի կարգավիճակ, սակայն ներկայիս Ռուսաստանը, որը տնտեսապես կախված է Թուրքիայից և թուրքերի համար զգայուն հարցերում թուլացած, այն Ռուսաստանն է, որի մասին Անկարայում կարող էին միայն երազել²⁷:

Էրդողանի կառավարման պատմությունը ցույց է տալիս, որ մի հարցում հաջողության հասնելով՝ նա անմիջապես անցնում է հաջորդ

---

²⁷ St' u Кирилл Кривошеев С ними вот что происходит: у России и Турции плохо получается дружить, https://news.ru/world/s-nimi-vot-cto-proishodit-u-rossii-i-turcii-ploho-poluchaetsya-druzhit/?__cf_chl_tk=QIeGC8uW_n9

ավելի գլոբալ խնդրի: Նրա պատկերացումներում երջանիկ ապագան միշտ ապագա է, իսկ ներկան՝ արտակարգ իրավիճակ, որը պահանջում է արմատական միջոցներ: Այսօրվա Էրդոդանն ունի ֆանտաստիկ պլաններ, ինչպիսիք են, օրինակ, Բոսֆորին զուգահեռ ջրանցքի կառուցումը: Մաքսիմալիզմն ու շանտաժը հարևանների հետ բանակցություններում, ինչպես նաև ազդեցության ոլորտի մշտական ընդլայնումը նրա գործելաոճն են:

Էրդոդանի դարաշրջանի ավարտը հայտարարվել էր դեռևս 2018 թվականին, երբ իշխող կուսակցությունը պարտություն կրեց Ստամբուլի և Անկարայի քաղաքապետերի ընտրություններում: Էրդոդանի պատասխանը հաղթանակն էր 2023 թ. նախագահական և խորհրդարանական միաժամանակյա ընտրություններում: Այժմ նա ընտելացել է աշխարհի առաջատար առաջնորդներից մեկի դերին:

ГАРИК КЕРЯН – *Дипломатия Эрдогана: политологический аспект.* – В нынешней сложной реальности, насыщенной геополитическими событиями, президент Турции Эрдоган проявляет весьма своеобразное политическое поведение. Продолжая лучшие традиции османской дипломатии, Эрдоган и его команда добиваются успехов на международных площадках. В этом смысле исследование современных особенностей и применения дипломатии Эрдогана имеет актуальное значение.

В статье мы рассмотрели проявления уклончивой дипломатии в контексте конфликта между коллективным Западом и Российской Федерацией и попытались выяснить реальную основу успеха и вызовы, возникающие в результате деятельности Эрдогана. Политический анализ международных и региональных событий последних лет выявил внешнеполитические цели и достижения Турции. Особо отмечается эффективность дипломатических инструментов посреднической миссии Анкары в российско-украинском конфликте/войне (хлебная сделка, обмен пленными, безопасность в проливах и равноправный подход к сторонам конфликта).

Мы особо коснулись шагов турецкой дипломатии по финско-шведскому вопросу. Об усилении международной роли Турции свидетельствуют политические процессы вокруг вступления Финляндии и Швеции в НАТО в 2022 году. За это время Эрдоган начал новую игру с Западом и без лишних слов диктовал свои условия.

Российский фактор — основа успеха Эрдогана.

С каждым днем военных действий на Украине Россия теряет свой международный авторитет и влияние на Западе. Наоборот, укрепляются позиции Турции, сотрудничество с которой стало для России гораздо нужнее, чем раньше. Анкара противопоставляет себя «коллективному Западу» и в то же время, как чуть ли не единственное связующее звено России с Европой, день ото дня наращивает свой вес, а также категорически не присоединяется к санкциям.

Ключевые слова: Эрдоган, дипломатия, внешняя политика, российский фактор, Украина, Путин, Финляндия, Швеция, расширение НАТО

GARIK KERYAN – *Erdogan's Diplomacy: Political Aspect.* – In the current complex reality, saturated with geopolitical events, Turkish President Erdogan is showing a very peculiar political behavior. Continuing the best traditions of Ottoman diplo-

macy, Erdogan and his team are making progress on international platforms. In this sense, the study of modern features and the application of Erdogan's diplomacy are of current importance.

In the article, we examined the manifestations of evasive diplomacy in the context of the conflict between the collective West and the Russian Federation and tried to find out the real basis for success and the challenges that arise as a result of Erdogan's activities. The political analysis of international and regional events of recent years has revealed Turkey's foreign policy goals and achievements. The effectiveness of the diplomatic tools of Ankara's mediation mission in the Russian-Ukrainian conflict/war (grain deal, exchange of prisoners, security in the straits and an equal approach to the parties to the conflict) is especially noted.

We touched especially on the steps taken by Turkish diplomacy on the Finnish-Swedish issue. The political processes around the accession of Finland and Sweden to NATO in 2022 testify to the strengthening of Turkey's international role. During this time, Erdogan began a new game with the West and without further ado dictated his terms.

The Russian factor is the basis of Erdogan's success.

With every day of hostilities in Ukraine, Russia is losing its international prestige and influence in the West. On the contrary, the positions of Turkey are being strengthened, cooperation with which has become much more necessary for Russia than before. Ankara opposes itself to the "collective West" and at the same time, as almost the only link between Russia and Europe, is increasing its weight day by day, and also categorically does not join the sanctions.

Keywords: *Erdogan, diplomacy, foreign policy, Russian factor, Ukraine, Putin, Finland, Sweden, NATO expansion*